

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: The mailing of an Atlantic ruling class
Stuurman, S.

Citation

Stuurman, S. (1986). Boekbespreking van: The mailing of an Atlantic ruling class. *Acta Politica*, 21: 1986(4), 475-479. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449527>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449527>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

beside policy: The politics of welfare states, IPSA, Parijs 1985; Korpi, *The democratic class struggle*, Londen 1983; Therborn, *Karl Marx returning by the welfare state? Neo-marxist, pluralist, corporatist, and statist theories and the welfare state*, IPSA, Parijs 1985; Berben, Roebroek en Therborn, *Stelsels van sociale zekerheid: naoorlogse regelingen in West-Europa*, *Res Publica*, 1986/1).

Een tweede richting is vergelijkend onderzoek naar klassestructuren en formatie van klassen als politieke krachten (Erik Olin Wright, *Classes*, Londen 1985; Przeworski, *Social democracy as a historical phenomenon*, Londen 1985).

Een derde richting houdt zich bezig met het terrein van arbeidspolitiek en industriële verhoudingen (Jürgens/Naschold, *Arbeitspolitik*, Opladen 1984; Jacobi, Jessop, Kastendiek en Regini, *Technological change, Rationalisation and industrial relations*, Londen 1986; idem, *Economic crisis, Trade unions and the state*, Londen 1986).

Nationaal gericht is werk over de Nederlandse verzorgingsstaat en historisch gericht onderzoek naar politieke theorie (Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriërchaat*, Nijmegen 1983; Sevenhuijsen, *Verschuivende relaties tussen vaders, moeders en kinderen. Feminisme, afstammingsrecht en de staat*, *Recht en kritiek*, 1984/2); Roebroek, *De politieke toekomst van de verzorgingsstaat*, Nijmegen 1985; Baudet/Fennema, t.a.p.).

Bovenstaande literatuur kan de basis vormen voor een empirisch en theoretisch geïnformeerde discussie over politieke processen in de moderne verzorgingsstaten. Die zal waarschijnlijk verlopen langs de lijn van een confrontatie van de resultaten van comparatief onderzoek en meer nationaal gerichte studies enerzijds en gedifferentieerder theorievorming anderzijds. Een interessante ontwikkeling bij dit laatste zouden de meningsverschillen kunnen zijn tussen de studies die zich baseren op het bovengenoemde transformationele model en wat wel genoemd wordt de 'analytische marxisten' (Wright, t.a.p.; Przeworski, t.a.p.; Elster, *Making sense of Marx*, Cambridge 1985).

Boekbesprekingen

K. van der Pijl, **The making of an Atlantic ruling class**, Londen 1984, Verso e.d.; handesed. van 'Imperialism and class formation in the North Atlantic Area', diss. Universiteit van Amsterdam 1983

Het boek van Van der Pijl is het – voorlopige – eindresultaat van een langdurig onderzoek dat begon met een studie van de achtergronden van het ontstaan van de EGKS en de EEG¹. Deze internationale organisaties werden daarbij gezien als samenwerkingsverbanden van kapitalistische staten en Van der Pijl trachtte deze verschijnselen te verklaren uit de veranderende structuur van het internationale kapitalisme na de tweede wereldoorlog. In zijn dissertatie, waarop het hier te bespreken boek gebaseerd is, breidt Van der Pijl deze benadering uit tot het gehele complex van Atlantische en Europese samenwerkingsvormen dat na de nederlaag van de As-mogendheden ontstaan is. Hij ziet het Atlantische kader als het dominante, waarbinnen – en soms: waartegen – zich de pogingen tot Europese samenwerking voltrekken. Het globale historische kader waarin hij de ontwikkeling plaatst, wordt geleverd door een aangepaste versie van Lenins imperialismetheorie: samenwerkingsverbanden tussen de grote kapitalistische mogendheden kunnen volgens deze theorie niet stabiel zijn ten gevolge van de ongelijke ontwikkeling die de krachtsverhoudingen tussen de landen onderling steeds doet veranderen. Perioden van betrekkelijke internationale stabiliteit worden gekenmerkt door de hegemonie van één mogendheid terwijl strijd om de hegemonie tussen ten naaste bij gelijkwaardige machten kenmerkend is voor tijdperken van oorlogen en economische instabiliteit. Van der Pijl onderscheidt twee belangrijke tijdperken van stabiliteit: de Pax Britannica van de 19e eeuw en de periode van de Amerikaanse hegemonie na 1945. Deze laatste ziet hij als de culminatie van een serie offensieven van een specifieke fractie van de Amerikaanse heersende klasse, de tendens die in de Amerikaanse historiografie wordt aangeduid als 'corporate liberalism'. Van der Pijl ziet vier belangrijke offensieven: het Wilson-offensief aan het einde van de eerste wereldoorlog, het Roosevelt-offensief in de tweede wereldoorlog, het Marshall-offensief in de periode van de naoorlogse reconstructie en ten slotte het Kennedy-offensief in de eerste helft van de jaren zestig. De offensieven gaan niet vloeiend in elkaar over maar worden onderbroken door perioden van 'isolationisme' en grotere rivaliteit tussen Amerika en Europa. De crisis van de Atlantische samen-

werking die in de jaren na 1970 inzet, luidt volgens Van der Pijl het einde van de serie Amerikaanse offensieven in.

De titel van het boek, *The making of an Atlantic ruling class*, is niet toevallig gekozen. Hoewel de auteur aan nationale verschillen op het niveau van de kapitalistische klasse blijvende betekenis toekent, meent hij toch een ontwikkeling in de richting van een 'Atlantische heersende klasse' waar te nemen: de wederzijdse doordringing van investeringen en handelsbelangen wordt zo groot dat het steeds moeilijker wordt kapitaalgroepen een specifieke nationaliteit toe te kennen. Van der Pijls Atlantische heersende klasse wordt echter zowel gekenmerkt door eenheid als door onderlinge verdeeldheid; en de 'eenheid' is grosso modo het produkt van de overheersende positie en grotere dynamiek van Amerikaanse kapitaalgroepen.

Het Atlantische project omvat economische en politiek-strategische componenten: economisch gesproken gaat het om de invoering van het fordistische accumulatiemodel: lopende-bandproductie, relatief veilige arbeidsplaatsen en relatief hoge lonen; massaproductie van duurzame consumptiegoederen en de bijbehorende 'productie' van een gedisciplineerde, in gezinnen georganiseerde arbeidersklasse; keynesiaanse economische stimulering. Hierdoor ontstaat een brede bevoorrechte laag in de arbeidersklasse. Het fordisme ontstond in de VS in de New Deal en werd volgens Van der Pijl in het kader van het Marshall-offensief overgeplant naar West-Europa. De Westeuropese sociaal-democratie profiteerde van de mogelijkheden die dit bood. Van der Pijl stelt dat de Amerikaanse vakbeweging, met steun van de CIA, daartoe infiltreerde in de Westeuropese arbeidersorganisaties om communistische en andere radicale stromingen uit te schakelen. Dit gelukte vooral goed in Noordwest-Europa waar de sociaal-democratie zeer Atlantisch was ingesteld. In landen als Frankrijk en Italië met een nog deels vroeg-industriële sociale structuur bleef de sociaal-democratie lange tijd relatief zwak.

De politiek-strategische component van het Atlantische project heeft betrekking op de koude oorlog, de dekolonisatie en de verdere ontwikkeling van de 'derde wereld'. De gemeenschappelijke afkeer van de Sovjetunie en de andere communistische staten dreef de Amerikaanse en Europese heersende klassen naar elkaar toe, terwijl de dekolonisatie de VS, Engeland en Frankrijk verdeeld hield. Als na 1970 de economische belangen uiteen gaan lopen en er geen eenheid meer gevonden kan worden in de neokoloniale strategieën, verdwijnt langzaam maar zeker een herkenbare, eenduidige 'Atlantische politiek'. Carters zogenaamde trilateralisme was volgens Van der Pijl de laatste poging de schijn van een westerse eenheid op te houden.

Van der Pijl zoekt nu voor dit gehele proces van vorming, consolidatie en afbrokkeling van de Atlantische strategie in de eerste plaats een economische oorzaak. Zijn voornaamste stelling is dat de offensieven van de fracties die het 'corporate liberalism' voorstaan, in de tijd overeenkomen met een economisch sterkere positie van het produktieve kapitaal, terwijl de tegengestelde tendens correspondeert met een overwegende positie van het bankkapitaal, of meer algemeen: circulatiekapitaal en 'rentier-incomes'. Deze stelling wordt op twee manieren onderbouwd:

– door een zeer groot aantal 'losse feiten', betreffende de interventie van elites die met het ene dan wel het andere type kapitaal verbonden zijn in de vorming van de strategieën op internationaal vlak. Het is moeilijk het gewicht van dit bewijsmateriaal te beoordelen omdat de auteur het niet systematiseert, maar eerder verhalend te werk gaat;

– door de geaggregeerde kwantitatieve verdeling van de winsten van de 'manufacturing' en de 'financial' sector in de VS in de Europese landen na te gaan. De hypothese is dat de offensieven van het 'corporate liberalism' overeenkomen met een stijging van het aandeel van de 'manufacturing profits'. Er blijkt een vrij zwakke samenhang te zijn. De samenhang wordt in het Amerikaanse geval veel duidelijker als de kolen- en olie- en nog enkele sectoren bij 'financial' gevoegd worden in een ruimere categorie van 'capital engaged in circulation' (p. 280). De reden om dat te doen is dat 'the American oil business generally has fitted much more into the mass of interests whose ideal-typical concept of control revolves around the money-capital vantage point' (p. 279). Dat lijkt wel juist, maar de indeling van kapitaaltypen is nu geen strict economische meer, maar veeleer een politiek-economische. Dat lijkt me geen ramp, maar de stelling dat 'hét produktieve kapitaal' ten grondslag ligt aan een bepaald soort politieke strategie wordt erdoor verzwakt.

Daar komt bij dat het Europese bewijsmateriaal ook niet overtuigend is: men zou de relatieve stijging van het aandeel van de financiële kapitalisten immers ook als resultaat van een veranderende internationale configuratie kunnen opvatten.

Van der Pijl maakte aannemelijk dat er een samenhang is tussen de ascendantie van specifieke typen kapitaal en de fluctuaties in de Atlantische strategieën, maar: (1) het staat niet vast dat de economie altijd de onafhankelijke variabele is, en (2) om het verhaal sluitend te maken moeten de kapitaaltypen zélf al deels in politiek-strategische termen gedefinieerd worden. Bij Van der Pijl ontbreekt een uitgewerkte theoretische conceptie van politieke processen. Ongewild komt zijn conceptie van de 'ruling class' daardoor dicht in de buurt van een machtselite-theorie. (Het afgezaagde verwijt van een 'samenzweringstheorie' zou echter bezijden de zaak zijn, omdat Van der Pijl laat zien dat er op vele deelreinen en over bepaalde perioden inderdaad sprake was van gecoördineerd en doelbewust optreden van elites en anderzijds nergens suggereert dat het proces van Atlantische klasseformatie *als geheel* door een elite gestuurd werd.) In een machtselite-theorie worden andere klassen, lagen of categorieën al snel het object van de strategieën van de elite. Dit blijkt vooral bij Van der Pijls behandeling van de Westeuropese sociaal-democratie die nauwelijks een eigen geschiedenis of dynamiek lijkt te hebben. In tegenstelling tot bij voorbeeld Buci-Glucksmann en Therborn² analyseert Van der Pijl de keynesiaanse staat niet als een eigensoortig politiek fenomeen, maar slechts als het min of meer vanzelfsprekende complement van de fordistische accumulatiewijze. Van der Pijl wijst met recht op de import van Amerikaanse arbeidsverhoudingen in Europa in de tijd van het Marshall-plan, en eveneens op de Amerikaanse infiltratie in de Westeuropese vakbeweging, maar dat is niet het héle verhaal; het verklaart ook niet waarom deze organisaties erin slaagden nog iemand te vertegenwoordigen; de 'hoge lonen' of de 'sociale voorzieningen' kunnen dat moeilijk

geheel verklaren, omdat dat grotendeels resultaten *achteraf* waren. Een rubricering van de gehele ontwikkeling vanaf de New Deal onder de noemer van het sociaal-imperialisme wijst hoogstens op een zeer globaal economisch mechanisme, maar levert geen politieke conceptie.

De behandeling van de koude oorlog door Van der Pijl steunt in hoofdlijn op de zogenaamde 'revisionistische geschiedschrijving' waarin Amerikaanse historici het beeld van vredelievend en vrijheidslievend Westen versus totalitaire en agressieve Sovjetunie herzag. De westerse politiek kon volgens deze historici (W. A. Williams e. a.) in hoofdzaak begrepen worden uit de eigen belangen van de westerse mogendheden; deze belangen waren feitelijk de belangen van de fracties in de heersende klassen die Van der Pijl, eveneens in navolging van de revisionistische historici, aanduidt als 'corporate liberals'. Deze benadering doet zeker meer recht aan de fluctuaties van de buitenlandse politiek van de westerse mogendheden dan de algemene verwijzing naar de ideologie van de 'Natopolitan church', om E. P. Thompsons term te gebruiken. Maar dat leidt er soms toe dat de Sovjetunie niet meer is dan een soort 'algemene voorwaarde' voor de koude-oorlogspolitiek zonder eigen strategie, behalve dan het streven naar veiligheid (dat laatste is echter eerder de ideologie van het Sovjetrussische buitenlandse beleid dan de realiteit ervan). Zo is er bij Van der Pijl wel een 'Ostpolitiek' van Brandt, maar geen 'Westpolitiek' van Brezjnev. Bij de behandeling van de Ostpolitiek in de jaren 1967-69 wordt wel gewezen op de invloed van de Vietnamese oorlog maar de Russische interventie in Tsjecho-slowakije in 1968 wordt niet eens genoemd (p. 252). Van der Pijl wijst terecht op de intensivering van de koude-oorlogspolitiek vanaf 1979 en wijst op de revoluties in Iran en Nicaragua als katalysatoren. Maar de Poolse crisis in 1980-81 wordt weer niet genoemd; de Sovjetinvasie in Afghanistan wordt wel genoemd maar een jaar te vroeg geplaatst (niet geheel onbelangrijk: bij Van der Pijl lijkt het nu alsof het NATO-dubbelbesluit van 1979 na de inval in Afghanistan kwam terwijl het omgekeerd was) (p. 276).

Resumerend: de centrale hypothese over het verband tussen accumulatiewijze en internationale strategieën is in afgezwakte vorm wellicht verdedigbaar. Een uitgewerktere conceptie over politieke processen, langs – bij voorbeeld – de door Buci-Glucksmann/Therborn aangegeven lijnen zou een degelijkere onderbouwing van het betoog mogelijk maken, maar de theoretische conceptie van de auteur niet ongemoeid laten. De gehele analyse is sterker op het stuk van internationale politiek-economische strategieën dan op het vlak van de politieke strategieën in engere zin. Stimulerend zijn de suggesties over het karakter en het verdere verloop van de huidige crisis. Volgens Van der Pijl is er in de jaren tachtig geen 'Atlantische economie' meer in de sterke zin van het woord en zal de huidige fase van politieke verwarring en verscherpte economische rivaliteit niet gevolgd worden door een nieuw Atlantisch offensief. Dit is op zijn minst een intrigerende hypothese voor verder onderzoek, en wie zich bezig houdt met de analyse van de huidige crisis doet er goed aan van het boek van Van der Pijl kennis te nemen.

S. Stuurman

Noten

1. K. van der Pijl, *Een Amerikaans plan voor Europa*, Amsterdam 1978.
2. Chr. Buci-Glucksmann en G. Therborn, *Le défi socialdemocrate*, Parijs 1981.

Dr. F.A. van Vught, **Beter dan Nostradamus en Campanella? Over de wetenschappelijke status van de sociaal-wetenschappelijke toekomstkunde**, Van Gorcum, Assen/Maastricht 1985.

'We moeten ons afvragen of onze huidige voorspel- en ontwerpcapaciteiten wel zoveel wetenschappelijker zijn dan die van Nostradamus en Campanella'.

Dat is een van de opmerkelijke conclusies van F.A. van Vught in zijn rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de toekomstkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden op vrijdag 13 december 1985. In het denken over de toekomst onderscheidt Van Vught twee aspecten die zich door de eeuwen heen hebben gemanifesteerd: de voorspelkunde die aangeeft wat er zal gaan gebeuren en de ontwerpkunde die laat zien hoe de toekomst er uit moet gaan zien. Als illustratie worden twee 16e-eeuwse toekomstdenkers ten tonele gevoerd: Nostradamus, de toekomstvoorspeller, met als methoden de horoscoop en de wichelroede, en Campanella, de toekomstontwerper, die vooral zijn fantasie en creativiteit gebruikte.

Van Vught onderzoekt vervolgens afzonderlijk de betekenis van de hedendaagse voorspelkunde en de huidige ontwerpkunde die pretenderen 'wetenschappelijk' te zijn. Hij constateert dat er een veelheid is aan ingenieuze manieren om de toekomst te voorspellen, zoals 'extrapolatietechnieken en analogiemethoden, simulatiemodellen en interactieve groepstechnieken, Bayesiaanse statistiek en 'cross-impact' analyses' (p. 8), maar dat blijkens evaluatiestudies er geen enkele vooruitgang in de mate van trefzekerheid van de voorspellingen valt te bespeuren. Via Hume en Popper geeft Van Vught vervolgens een heldere uiteenzetting van de kritiek op het inductivisme, merkt hij op dat 'er slechts een schijnbaar verschil bestaat tussen het begrip voorspelling zoals gebruikt bij het toetsen van theorieën en het begrip voorspelling in de voorspelkunde' (p. 10) en komt hij tot de conclusie dat een voorspelling alleen dan een zekere informatieve waarde kan hebben, wanneer zij gebaseerd is op een theorie. Maar theorievorming staat in de sociale wetenschappen op een laag peil, moderne voorspelkundigen hebben er geen enkele belangstelling voor en richten zich vooral op de ontwikkeling van ingenieuze methoden en technieken. Zijn conclusie is: 'Zolang die voorspelkunde zich niet of nauwelijks kan beroepen op sociaal-wetenschappelijke theorieën verschilt de status ervan niet veel van de hepatoscopie van de ziensers in het oude Rome of van de sterrenwichelarij van Nostradamus' (p. 19). Die theorievorming zal het karakter moeten hebben 'van het opstellen van vermoedens omtrent tendenties bij bepaalde verzamelingen van relevant geachte condities' (p. 19) waarbij we af moeten van 'techniekenfetisjisme' en 'data-manie', maar zelfs als we ooit zover komen, dan moeten we bedenken dat een theorie niet zozeer zegt wat mogelijk, maar wat *niet* mogelijk is: we kunnen dan voorspellen wat niet gebeurt, niet wat wel gebeurt (negatieve scenario's).